

Један баук сваког лета кружи Европом – баук туризма. Под његовим утицајем милиони радника постмодерног корпоративног поретка привремено се селе на ободна, приморска подручја европског континента; под његовим дејством немилице троше своју током целе године мукотрпно стицану уштеђевину. Под његовим подстицајем, темељно обузети духом туризма, своје реалне животе током целе године више не сматрају за праве – прави живот постаје једино десетодневни/двонедељни туристички аранжман, а све остало само је периферна, другоразредна појава која служи остваривању целогодишњег сна коме су подређене скоро све друге чинидбе - летовању. Ко не летује, ствара се утисак, готово као да и не живи, или барем, да није скроз нормалан. Чувено питање: “Куда идеш на летовање ове године?” и сажаливи поглед уколико дате негативан одговор, готово као посматрање трајно оболелог од неке тешке болести, само показује свеprisутност утицаја духа туризма.

Некада је Европа била подељена на комунистички исток, индустријско-капиталистички запад и угоститељско-туристички југ. Касније се видело да је туристичка идеологија елиминисала и социјалистичку тоталитарну државу и западну државу социјалног благостања, пропагирајући кроз мит о летовању неспутану слободу кретања људи, роба и капитала. Рушење блоковског света значио је у значајној мери и тријумф туристичког погледа на свет као симплификованог израза корпоративног неолиберализама.

Најопаснија идеологија је она која се не примећује, већ која се толико увуче и преобликује свакодневницу да се поистовећује са животом самим, сматра за нешто нормално, трајно и неизбежно, нешто без чега је немогуће замислити реалност. Туристичка идеологија је њен школски пример. Заправо, туризам је једина заиста остварена утопија модерног доба, која савршено осликава духовно стање постмодерног света, и у исти мах, функционално у потпуности подупире систем корпоративног капитализма својом цикличном улогом издувног вентила у глобалној мега- машини (Л. Мамфорд). Она сјајно извршава своју социјалну, колективну и индивидуално-психолошку улогу пружајући милионима људи који током целе године раде “у зноју лица свога” искуство привременог псеудорајског живота уживања и доколице којим ће компензовати незадовољства која су се током целе године

наталожила. Туристичка чулно-идеолошка компензација је, дакле, привремено успешан начин за привидно решавање проблема радника и грађанина, која му резервише један истински пријатан интерегнум за пражњење од недаћа и отуђења живота у корпоративном свету, а која је, као и рад, само наизглед – слободна и добровољна, док се иза налази принуда као смеша егзистенцијалних порива, психолошких потреба, те утицаја навика и условљавања мњења путем масовних медија. У свету у коме су се скоро све ствари изврнуле у своју супротност – та принуда се проглашава врхунском слободом, а чин скупог плаћања те слободе - мада нам директно разоткрива принуду и неслободу која влада “преосталим животом” - прикрива нам чињеницу да у ствари једну принуду само мењамо другом, само удобнијом и пријатнијом (и самим тим опаснијом) јер на њеној заводљивости почива миренење са неслободом целогодишње егзистенције.

Туризам је својеврсни системски дозвољени, масовни и конформистички облик ескапизма, бекства од сопствене стварности и покушај проналажења сурогата аутентичног живота и осећања који мањка током целе године. Психолошка је скоро законитост – што је већи порив за летовањем и веће уживање у туристичком ескапизму, што је “луђи, узбудљивији и незаборавнији” провод, толико је и промашенији “остатак” живота кога воде индивидуе-туристи које срећемо свуда око себе. Зато туристички пориви сваком проницљивијем аналитичару не говоре само толико о моменту летовања колико у мучној свакодневници из које се побегло.

Корени тоталтуризма

Све до пре неколико векова пориви људи ка упражњавању туристичких путовања били су потпуно непознати. У многим незападним друштвима феномен одласка на летовање није старији од неколико деценија од када је кроз масовне медије увезен и вештачки уграђен као нуспроизвод модернизацијских стремљења незападних друштава. Стотине генерација су се рађале и умирале, са богатим и сиромашним појединцима, близу или далеко од морских обала - и никада им није падало на памет да си уприличе летовања. Никада Јапанцима као бројном острвском народу није пало на памет да узму у руке фотоапарат и крену на туристичке руте док нису прошли третман нуклеарне радијације, окупације и вестернизације.

Привлачне слике о топлом летовању, нимало случајно, наслањају се на наслеђене античке митске представе о острвима блажених у које одлазе душе праведника или хилијастичке слике раја (најизраженије у исламу) као топлог врта изобиља препуног палми, жена и обилне хране. Пут на море нам се тако показује као савршени пример

секуларизације религиозног мита, тј. измештање религиозног идеала на егзистенцијалну хоризонталу и његово географско локализовање. Летовање нам се тако показује као заслужена награда за веберовски схваћено упражњавање радне етике (зато што смо “праведни” преко целе године заслужујемо привремена рајска уживања), као психолошка замена за стремљења ка духовној испуњености – одлазак на море, а нарочито онај у иностранство, међу другојезичне људе, није само прилика да причамо и радимо шта хоћемо, већ и будемо респектовани (јер смо, по правилу, нико и ништа), а то диже непостојеће и истовремено очајно тражено самопоштовање.

Историјска генеза туристичког феномена недвосмислено показује његове религиозне корене (отуда и енглеска реч за одмор “холидау” и значи “свети дан”) у поклоничким путовањима – ходочашћима (пилгримаге), онаквим какве нам као доступни извор први пут приказују Кентерберијске приче. Настала у позно средњевековље и ренесанси на европском католичком западу, као вид “духовног подвига” обиласка светих места са уверењем да се физичким присуством на одређеном историјски и религиозно важном месту може аутоматски прикупити и неупоредиво већи степен божије благодати него другде, поклоничка путовања постају родно место туристичког феномена, који се у својем дијалектичком историјском развоју (сасвим у складу са Хегеловим учењем) извргнуо у своју негацију, додуше за сада без икаквог изгледа да из антитезе пређе у било какву синтезу. Ходочашће је имало за циљ уздизање духа молитвом, размишљањем, постом и другим уздржањима уз све физичке напоре које изискује за оно време напоран и неизванпут пут. Садашње летовање има, и поред прокламованих циљева здравог живота и повратка сунцу и природи, за свој главни исход - ленствовање, излежавање на сунцу, опијање и угађање свом стомаку. Не значи да летовање не може да буде и нешто друго, али се у највећем броју случајева се извргне у ово.

Римокатоличко ходочашће дефинисало је готово све аспекте модерног туризма као што су доношење сувенира (тада у виду религиозних реликвија), подизање кредита и плаћање у ратама поклоничког путовања, коришћења свих расположивих средстава транспорта..... Постмодерни остаци религиозног туризма и данас су једни од најважнијих у туристичкој индустрији – од оних у Јерусалиму или Лурду, па до поклоничких путовања вечним почивалиштима икона масовне културе – гробу Цима Морисона на Пер Ла Шезу или одлазак у Елвисов Грацеланд.

Тек се у седамнаестом веку из ходочашћа развила мода (прво у Енглеској) међу аристократијом да шаљу своје доконе синове на Гранд Тоур по континенту као својеврсну едукацију и припрему за њихову каснију јавну делатност, углавном дипломатску и шпијунску. Практиковање Гранд Тоур-а имало је свој врхунац у наредном, осамнаестом веку, када се паралелно са њим развија бањски туризам на

бројним европским локацијама богатим минералним водама и свежим ваздухом. Са развојем железничке мреже и индустријализацијом континента развија се потом и класични модерни туризам намењен грађанским слојевима капиталистичког друштва, у првом реду власницима машина за производњу, економским олигарсима, успешним трговцима и поседницима фабрика, а тек касније осталим припадницима средње класе. Први летњи туризам су на Француској ривијери установили енглески богаташи која се и дан данас зове Променаде дас Англиас, док су такође Енглези, додуше нешто касније (половина XIX века) ударили темеље зимског туризма у швајцарским планинским одмаралиштима попут Ст. Моритз -а и Зерматт-а.

Малограђанин иде на море

Малограђани воле летовање и разнеже се на скоро сваки помен мора. На њему је он све оно што заправо није – докон и словентан, опуштен и задовољан. Коначно у могућности да има простора и времена да се позабави собом и својим ближњим. Да удахне свеж ваздух, осети мирисе и укусе, да барем на кратко убеди себе да је чулно присутан у свету и стваран. Да је биће које још увек може нешто да осећа. Омладина на мору кроз “летње шеме” тражи љубав, родитељи коначно добијају прилику да буду са својом децом, породице напакон покушавају да се увере да су праве породице, а пријатељи да међу њима заиста постоји пријатељство. Ресторанска храна привремено замењује инстант кухињу запослене жене или мензу у фирми, а шетње кроз чемпресе или борове шумице ужурбано хитање кроз посивеле градске квартове и вожњу у градском саобраћају. Камповање у природи постаје остварени сурогат потиснуте људске жеље да сам направи и подигне сопствени кров над главом пошто туристи махом живе у типским бетонским зградама. Сунчање, купање, егзотичне вечере и шетње у природи постају тродимензиона колор доколица, интензивнија и непосреднија од пасивног вечерњег буљења у телевизијске екране којим се примирује целогодишње интерпресонално отуђење.

Познаници са мора најчешће су куртоазни пријатељи за које сигурно знамо само какви нису, јер их знамо само какви су у вештачким, парадним и неодговорним приликама (баш као што и ми на мору нисмо онакви какви смо у свом стварном издању), па нам је после просто некако незгодно ако их касније случајно сретнемо у “обичном” животу. Зато нимало не треба да нас чуди да се морска познанства често склапају баш са особама из хиљаду километара удаљеног града, јер што је мања могућност да их после сретнемо, то ћемо се боље “проводити” са тоталним незнанцима.

Одлазак из сопствене свакодневнице међу нове, непознате људе који се више никада не морају видети, заправо привремено руши све друштвене скрупуле и односе. Туристичка слобода се остварује на локалном, приобалном простору, као дефинитивни идеал либерализма – туристичко друштво се атомизује на много турист-тоталних индивидуа који су свој прави идентитет оставили код куће и пристигли на суштински непознато тле у коме наизглед не владају никакви други постојећи друштвени односи до монетарни, тако да се културно наслеђе и лично искуство сваког од њих своди на индивидуалне афинитете и солвентност којом се купује уживање у рајском амбијенту. Једнообразност купаћих костима, туристичке обуће и одеће, привидно укида свако класно разликовање између оних који су платили летовање на истом месту – једина преостала разлика између њих као “привидно једнаких” мери се преосталом дебљином новчаника који туриста вуче са собом у својим торбицама или шортсевима. Класна разлика се дислоцира према помодности и степену туристичке понуде, тако да различите друштвене класе гравитирају различитим приморским локацијама, на свакој од њих појединачно пружајући туристима сурогат идеала буржоаских револуција - једнакост, братство и слобода, макар само и на плажи. Сведени на индивидуу у идеализованим, вештачким условима, личности сведене на туристе добијају тако прилику да прикрију своје лоше лице или истакну своју добру страну, или барем да је одглуме - ако је више немају. Појединац за скупе паре добија то за чиме му срце ишти, али не решава своје егзистенцијалне проблеме. Напротив, само се уплиће у још један ниво пријатне самообмане. Не схватајући да је у просеку исто слободан као и код куће (чак можда и суштински мање од тога, будући да се на одмору налази у заправо туђем окружењу у коме се не би могао егзистенцијално снаћи на пуно више од времена уплаћеног аранжмана) за праву заједницу; испуњеност и љубав, туриста, наизглед охрабрен егзотичном околином и непознатим али пријатељским окружењем тражи заједништво у складу са својим потребама, али на погрешан, промашен начин, уз помоћ новца и позе, јер на годишњем одмору све функционише само по принципу – колико пара, толико музике. Из симулакрума рајске заједнице следи отрежњење повратка кући, које само ретке наведе на суштинско питање: “Где сам то заправо био и шта сам заправо тамо радио?”

“Код куће он је туриста....” (Ганг оф Фоур)

Све оно што нам недостаје у стварном животу, све сублимације личних маштарија, на мору постају наизглед могуће, мада привремено и површно. “Али, и то је нешто!”- са уздахом признаће себи они поштенији. Наравно да јесте, јер растерећење које пружа туризам јесте стварно, али то није све. Проблем није толико у томе што су ови покушаји у “измештеним и намештеним животним условима” привремени, већ што је њихова сврха да, као својеврсна конформистичка самообмана и духовни анестетик, доведе човека до стања засићености и отупелости која га повратком у свакодневницу целогодишњег живота својим утисцима спутава да нешто од измаштаних а потом и

делом доживљених уживања и осећања преточи у свој реални живот и амбијент који га трајно окружује. Да се покуша да човек заиста буде стваран и да осећа дату стварност око себе, да породице стварно буду породице током целе године а не само током једења сладоледа на узаврелим плажама, да пријатељи то буду током целе године а не само о вечерњим шетњама и ручавањима у рибљим ресторанима.

Напротив, дух туризма наставља да влада у главама током целе године, тако да спречава људе да покушају да одистински промене своје стварне животе на боље. Ако им неке идеје налик овима и падну на памет, они их одмах сабражавају понуђеним рецептима туристичког хилијазма, тако да се оне, у стварним околностима, намах изјалове. Људи тако постају туристи и код своје куће, жуде да дођу до довољно пара и претворе свој живот у нереалну доколицу искуствено доживљену на двонедељном одсуству од самог себе и сопственог живота. Желели би да довека седе у хладу и полако пијуцкају хладне напитке, брчкају се у води, животаре у нераду, а да им неко други кува и служи им....

Малограђанин, наравно, нема ни снаге ни петље да почне да заиста мења сопствени живот, можда тек толико да за своје неуспехе оптужи друге – по правилу своје најближе који у летњем одмору такође траже макар привремени осећај стварне заједнице. Уместо да покуша да реализује себе и стварну животну заједницу у постојећим животним условима, малограђанин-верник туризма чини све супротно од тога: враћа се у свет егоизма и нарцистичког отуђења у коме као да се живи “неки туђи живот”, а коме “сећање на летовање” служи и као слатка утеха спрам промашеног протеклог живота и као лажна нада за будућност, попут Танталове радости да је бар на који тренутак био на врху брда пре него што се камен који непрестално гура поново стропоштао у подножје. Он ће зато препричавати анегдоте са мора и хвалити се годишњим одмором јер са својим ближњима заправо нема ништа да прича; планираће одмор следеће године јер заправо са њима нема шта друго заједно да планира, осим плаћања месечних рачуна и других трошкова живота. Сва креација свести те опијености туристичком слободом заправо се свде на уплату аранжмана агенцији после хрпе прочитаних понуда и проспеката, танковања резервоара, спремања хране и одеће и крема за заштиту од сунца - ништа боље од тога не осликава праве домете и односе наших могућности и нашег стила, чије је право име осредњост која се заогрће идеалом људске среће и слободе. Једино деца искрено и савршено уживају у летовању, сунцу и купању, испољавајући тако своје нелицемерје и непосредност која је у нижем узрасту још увек ван домашаја корпоративног света. За одрасле туристе, дечија срећа је недостижни идеал ка коме се тежи а при чијем се остварењу све изврће у своју супротност, где се постмодерни свет претвара у симулацију дечијег кампа у коме индустрија забаве и уживања постаје најмоћнији, сурови владар над својим на силу и непримерено подетињалим поданицима.

Туризам – друштвене последице

Не треба бити много паметан да се примети да су мотиви капиталистичког света за давање запосленима годишњег одмора били најобичнији резултат сазнања да концентрација рада пада на врућини (то је пре више од века уочила и педагогија која је на овом искуству уобличио идеју летњег школског распуста), а да су се касније системске добити одашиљања радника на летовања временом само испрофилисале. Претворен корпоративним идеолошким условљавањима у подетињалог конзумента којим владају разна условљавања и страсти, постмодерни човек је од тежње ка интегралној, целовитој личности претворен у “идиота специјализације”, коме је сервиран пројект живота са двократним радним временом (или радним временом од 9 до 5 које не оставља никакав простор за заиста слободне активности) и два годишња одмора, летњим и зимским, само зато да би био још “ефикаснији” када се са одмора врати на своје радно место.

Ако је индивидуално-психолошка улога туризма лична компензација, на колективном плану ради се о класичним мерама пацификације друштвеног незадовољства. Поред омогућавања идиле постмодерног класног мира, туризам представља одличан начин да се онемогући запосленим људима да обезбеде себи социјалну сигурност у старијој доби тако што им сваке године топи ионако све скромније уштеђевине, остављајући их у старости на милост и немилост мизерним пензијским фондовима, али и акумулација и инвестирање у било какве облике производне делатности “малог, обичног човека” којим би он могао да оствари макар делимичну економску независност.

Важно је узети сав непотрошени новац људима како га једни не би претворили у сопствени стамбени фонд па постали независни од станодаваца или не дозволити стварање иоле значајнијих и бројнијих материјалних фондова свих оних делатности којим би ови бар мало били независнији од интереса крупног капитала. Потрошачко друштво потенцира на томе да принуђује појединца да троши више него што му реално треба, даје му све већу понуду и распирује му апетите само зато да би му сав зарађен новац током године на крају био одузет. Последица: појединац је на овај начин не само задржан под контролом, већ и задовољен тиме ако бар има пристојан ауто и солидно проведен годишњи одмор. Све се то чини да би формирана привредна и финансијско-шпекулантска елита остала доминантна и неприкосновена у свим сегментима друштвеног живота, а сви други спрам ње остали у подређеном положају.

Проблематичне учинке на колективном пољу туризам има и по даваоце и по кориснике туристичких услуга. На просторима држава које обдарене природним

богатствима преоријентисаним за туристичко-угоститељске намене ствара се специфична логика и начин живота који тамошњој популацији налаже да већи део годишњег циклуса проводе у нераду и хибернацији, чекајући лето да би тада оживели и надаље животарили од разних облика ренти и трговине, постајући нација конобара, хотелског особља и закуподаваца. Економски прилив новца од ових услуга и њему следствен пораст стандарда само је епифеномен стандарда центара постмодерног корпоративног друштва чији се мањи део профита прелива на периферију, тј. обална подручја континента. Свака рецесија корпоративне евроатланске привреде, од чијег вишка слободног времена и новца туристички простори као својеврсни економски паразити искључиво живе, за на туризму засноване привреде и друштва може да представља основ за колапс. Зато су једине инвестиције у приморско-туристичким држава оне у стамбени простор, а “културне” једино у хотелско-кафанску музику (ако већ тамо не постоје неке античке рушевине или друге историјске знаменитости из предтуристичког раздобља). Туристичке привреде, потпуно зависне од корпоративног постиндустријског система, чак су рањивије и од монокултурних економија (нпр. земаља које само црпе и продају нафту као важну стратешку сировину) јер не производе ништа реално, солидно, већ дају услуге чија вредност не зависи чак ни од стварног стандарда корисника тих услуга тј. новца које туристи доносе спремни да га потроше, већ пре свега од његовог расположења, предрасуда, гласина које их прате и још хрпе ирационалних инпута који сваку туристичку сезону могу за час да упропасте.

Колективни проблеми се последично јављају и код друштава који служе као претежни “одашиљачи туриста”. Не само да се кроз туризам живи капитал становништва износи из земље и расипа за различите хирове, већ митологија коју прати туризам спречава да се сагледа реални економски потенцијал својих грађана и утиче да се исти усмери у инвестирање побољшања услова живота и у приватном и у јавном сектору.

О негативном последицама “туристичке идеологије” по неке народе готово да нема бољег и парадигматичнијег примера од тога како су прошли Срби у Титовој, социјалистичкој Југославији. У њој су комунистички властодршци не само користили “морски мит” као успешну пропаганду о напретку свог друштвеног система насупрот сивилу других земаља источног лагера и тако допринели продужењу века овој међублоковској творевини за скоро читаву деценију, већ су милиони тадашњих Југословена, а понајвише Срби, уместо да су средства зарађена и уштеђена у периоду друштвено-економског развоја улагали у унапређење инфраструктуре своје локалне средине и регије те индустрије, зидали безбројне раскошне викендице на Јадрану које је им је после, без пуно пардона, отела Туђманова власт. Срби су допустили да им се уруше куће по родним селима и опусте пољопривредна добра да би на, у оно време пустим и забаченим далматинским острвима, градили куће које су ефективно користили свега неколико недеља у години. Безумље? Мит о мору који је током шездесетих и седамдесетих имплантиран Србима и дан-данас живи у носталгичним

Пише: Саша Гајић

понедељак, 30 јул 2007 15:01

представама о шетњама по дубровачком Страдуну или проводима по Ровињу и Ловрану и спречава да се истински сагледа стварни домет тадашњег братства и јединства и свега што је из њега изникло. Једним делом и због тога су многи овдашњи малограђани-туристи увек спремни на снисходљивост, искључиво прихватање кривице и сваки вид деловања против сопствених колективних (а зарад индивидуалних) интереса, живећи у фантазмагоријама да ће једног дана, као некада, поново бити добродошли на овим “митским” локацијама. Није зато нимало чудно што су се деведесете, фамозне “године расплета”, завршиле по Србе са таквим исходом.

Зато, ако идете и волите да летујете – будите трезвени, раздвојте митове од стварности и искоритите добре стране боравка на мору, без превеликих и нереалних очекивања којима вас засипа “врли нови свет”. Проћи ћете боље и на одмору, и после њега.